

## ЗДРАВЕОПАЗВАНЕТО КАТО ФОРМИРАЩ ФАКТОР ЗА СТАБИЛНОСТ НА НАЦИОНАЛНАТА СИГУРНОСТ

Никола Шопов

### HEALTH CARE AS A FORMATIVE FACTOR FOR NATIONAL SECURITY STABILITY

Nikola Shopov

**Резюме:** Здравеопазването се счита за основен компонент и фундамент на националната сигурност поради редица причини. Въпреки че националната сигурност традиционно се позовава на способности за изграждане на военна сила и защита срещу външни заплахи, тя също така обхваща защитата и благосъстоянието на гражданите на страната от широк спектър от опасности, включително здравни кризи.

В настоящото изложение се представят някои ключови моменти, илюстриращи връзката между здравеопазването и националната сигурност. Тази връзка се преплита в редица социални, икономически и политически детерминанти като извънредни ситуации в областта на общественото здраве, икономическа стабилност, здравни и демографски фактори, биологични заплахи, социално сближаване, глобална здравна дипломация, военна готовност, киберсигурност, превантивни здравни мерки и редица други.

В заключение се констатира, че здравеопазването играе основополагаща роля в националната сигурност, като защитава физическото и икономическото благосъстояние на гражданите, повишава устойчивостта по време на криза и допринася за международната стабилност и сътрудничество. Силната здравна система е съществен компонент от цялостната стратегия за сигурност на нацията.

**Ключови думи:** здравеопазване, национална сигурност, здравна сигурност

**Summary:** Health care is considered an essential component and foundation of national security for a number of reasons. Although national security traditionally refers to capabilities to build military power and defend against external threats, it also encompasses the protection and well-being of a country's citizens from a wide range of dangers, including health crises.

This presentation presents some key points illustrating the relationship between health care and national security. This relationship is intertwined in a number of social, economic and political determinants such as public health emergencies, economic stability, health and demographic factors, biological threats, social cohesion, global health diplomacy, military preparedness, cyber security, preventive health measures and a number of others.

In conclusion, health care plays a fundamental role in national security by protecting the physical and economic well-being of the citizens, enhancing resilience in

*times of crisis, and contributing to international stability and cooperation. A strong health system is an essential component of a nation's overall security strategy.*

**Key words:** *health care, national security, health security*

## УВОД

Здравеопазването в една държава е ключова система и формиращ фактор за стабилността на националната сигурност, тъй като влияе пряко и косвено върху способността на нацията да реагира на кризи, да поддържа икономическа стабилност, да насърчава социалното сближаване и да повишава цялостната ѝ устойчивост.

Въпреки че може да няма универсално призната сентенция или мисъл, която перфектно да описва връзката между здравеопазването и националната сигурност, различни лидери и експерти са правили множество изявления, подчертаващи тази връзка. Един забележителен пример е изявлението на бившия директор на Централното разузнавателно управление (ЦРУ), министъра на отбраната на САЩ при президента Обама – Леон Панета, който заявява в своя публична реч:

„Националната сигурност и здравеопазването са двете страни на една и съща монета. Без добро здраве не може да има национална сигурност.”

Това изявление подчертава идеята, че здравето на населението е от решаващо значение за цялостната сигурност и стабилност на нацията (Wenham et al., 2019). Една нация със силна здравна система е по-добре подготвена да реагира на извънредни ситуации в общественото здраве, да поддържа продуктивна работна сила и да гарантира благосъстоянието на своите граждани, като всичко това допринася за повишаване на общата национална сигурност.

Силната здравна система е неразделна част от инфраструктурата за сигурност на нацията, допринасяща както за нейното физическо, така и за социалното ѝ благополучие.

Способността на една нация да осигурява качествени здравни услуги, като същевременно повишава и благосъстоянието на всички граждани, има широкообхватни положителни последици за нейната цялостна сигурност и стабилност.

Здравеопазването играе решаваща роля като формиращ фактор за националната сигурност по различни начини, като някои от основните аспекти за реализиране на това въздействие са:

- *способност за реагиране в случаи на извънредни ситуации в областта на общественото здраве:* Епидемиите, пандемиите и инфекциозните заболявания могат да представляват значителна

заплаха за населението на дадена нация. Една стабилна здравна система е от съществено значение за ранното откриване, реагиране и смекчаване на въздействието на такива спешни здравни ситуации. Неспазването на това може да доведе до масови жертви, икономически сътресения и социална нестабилност, като всичко това може да отслаби сигурността на нацията;

- *осигуряване на икономическа стабилност*: Здравото население е продуктивно. Когато хората са в добро здраве, е по-вероятно да работят, да допринасят за икономиката и да плащат данъци. Обратно, голямото бреме на болестта може да натовари мрежите за социална сигурност, да намали производителността на работната сила и да доведе до повишени разходи за здравеопазване, като всичко това може да подкопае икономическата стабилност на нацията и, следователно, нейната сигурност;

- *гарантиране на национална устойчивост*: Силната система на здравеопазване е от решаващо значение за способността на нацията да се възстановява от бедствия, независимо дали са природни (наводнения или земетресения), или причинени от човека (терористични атаки). Тя гарантира наличието на необходимите ресурси, персонал и инфраструктура за предоставяне на критични медицински грижи по време на криза;

- *борба с биологични заплахи*: Напредъкът в биотехнологиите направи възможно проектирането и въоръжаването с биологични агенти. Необходима е стабилна здравна система за откриване и реагиране на заплахи от биотероризъм, като се гарантира безопасността и сигурността на населението;

- *изграждане на глобална здравна дипломация*: Международното сътрудничество по въпросите на здравеопазването е от съществено значение за глобалната сигурност. Способността на една нация да се справя със здравните предизвикателства по начин на сътрудничество може да насърчи добрата воля, да укрепи съюзите и да насърчи мира. Обратно, пренебрегването на глобалното здраве може да доведе до напрежение и нестабилност;

- *действия за осигуряване на социално сближаване*: Една справедлива здравна система, която осигурява достъп до качествени грижи за всички граждани, насърчава социалното сближаване. Неравенството в достъпа до здравеопазване може да доведе до социални вълнения и разделения, които в крайна сметка могат да застрашат националната сигурност;

- *поддържане на военна готовност*: Здравата и годна армия е от решаващо значение за отбранителните способности на нацията. Добре функциониращата система на здравеопазване гарантира, че

военнослужещите получават необходимите медицински грижи и подкрепа, повишавайки цялостната военна готовност;

- *изграждане на надеждни системи за киберсигурност*: Тъй като здравните системи стават все по-зависими от технологиите, те са уязвими на кибератаки. Тези атаки могат да компрометират данните на пациентите, да нарушат здравните услуги и дори да повлияят на националната сигурност, ако са насочени към критична инфраструктура в сектора на здравеопазването;

- *здравни и демографски фактори*: Здравните показатели за населението и демографските фактори са основа за изследване и оценка на здравния и социален статус на нацията. Влошаването на тези показатели трябва да алармира властите да предприемат активни мерки за тяхното подобряване, което да доведе до повишаване на здравната и обща национална сигурност;

- *изготвяне на програми и реализиране на превантивни мерки*: Стабилната здравна система набляга на превантивните грижи като профилактика, промоция на здравето, ваксинации, здравна култура и възпитание. Предотвратяването на епидемии от предотвратими болести не само спасява животи, но също така намалява напрежението върху ресурсите на здравеопазването и подкрепя цялостната национална сигурност.

## ЦЕЛ

Целта на изложението е да представи ключови характеристики на здравната система в България и да идентифицира тяхното влияние върху цялостната система на националната сигурност.

## 1. ОСНОВНИ ХАРАКТЕРИСТИКИ НА ЗДРАВНАТА СИСТЕМА В БЪЛГАРИЯ

Здравето е най-ценният ресурс и актив за всяка държава и общество и е източник на икономическа и социална стабилност. Доброто здраве е основна предпоставка за икономическо и социално развитие и е от жизнено важно значение за всеки човек, семейство и общност.

Но каква е действителността в момента в България? Нашето здраве е едно от нещата, по които ние сме на последните места сред държавите членки на Европейския съюз (ЕС).

Българската здравна система се отличава с няколко основни характеристики:

1. *Универсално здравеопазване*: България предоставя универсално здравно покритие на своите граждани и законно пребиваващи. Това означава, че всички български граждани и регистрирани жители имат достъп до основни здравни услуги.

2. *Финансиране*: Системата на здравеопазване в България се финансира основно чрез комбинация от общо данъчно облагане и социалноосигурителни вноски. Българските граждани и работодатели внасят вноски в Националната здравноосигурителна каса (НЗОК), която финансира значителна част от здравните услуги.

3. *Публично финансиране*: Повечето здравни услуги в България са публично финансирани и се предоставят от НЗОК. Това включва услуги, предоставяни от държавни болници и клиники.

4. *Частен сектор на здравеопазването*: В България също има частен сектор на здравеопазването, който предлага набор от медицински услуги, включително болници, клиники и специализирани заведения. Частните доставчици на здравни услуги често се грижат за лица, които предпочитат по-бърз достъп до медицински грижи или които търсят специфични услуги, които не се покриват от публичната система.

5. *Първично здравеопазване*: Първичните здравни услуги, като посещения при общопрактикуващ лекар (ОПЛ) и основни медицински грижи, обикновено се предоставят чрез мрежа от обществени здравни центрове и клиники. Пациентите обикновено започват лечението си при личния си лекар и при нужда се насочват към специалисти.

6. *Специализирана грижа*: Специализираната медицинска помощ, включително хоспитализация и лечение от специалисти, се предлага в държавните и частните болници. В България има кабинети за специализирана доболнична помощ, също така и многопрофилни болници и специализирани медицински заведения за различни заболявания.

7. *Фармацевтични продукти*: Лекарствата с рецепта са частично субсидирани от правителството, което намалява разходите от джоба на пациентите. Пациентите обикновено плащат процент от цената на лекарствата, като правителството покрива остатъка.

8. *Здравни резултати*: Резултатите от здравеопазването в България, въпреки че се подобряват през последните години, исторически изостават от тези в западноевропейските страни. Очакваната продължителност на живота и общите здравни показатели са под средните за Европейския съюз.

9. *Здравни реформи*: Българското правителство периодично инициира реформи в здравеопазването, за да отговори на тези предизвикателства и да подобри качеството и достъпността до здравните услуги. Тези реформи имат за цел да модернизират системата и да подобрят ефективността. И въпреки че в системата на здравеопазването се „наливат“ все повече пари, крайният здравен ефект и удовлетвореност на пациентите от здравните услуги е все още нисък.

## 2. ОСНОВНИ ЗДРАВНИ ПОКАЗАТЕЛИ

Здравето на българите е лошо и е с едни от най-ниските здравни показатели от страните в ЕС. Всички сравнителни статистически данни показват, че ние продължаваме да живеем по-кратко, да прекарваме по-малко време в добро здраве и да боледуваме и умираме повече, в сравнение с другите европейци. В подкрепа на тази констатация ще представя данни за някои от най-важните здравни показатели. В изданието State of Health in the EU на OECD/European Observatory on Health Systems and Policies (2021) за здравните профили на държавите от ЕС за 2021 г. се предоставят следните данни за България:

1) *Очаквана продължителност на живота.* Въпреки че очакваната продължителност на живота в България като цяло се е увеличила от 71.6 години през 2000 г. на 73.6 години през 2020 г., към 2020 г. тя е останала най-ниската в ЕС, като е с цели 7 години по-ниска от средната стойност за ЕС през 2020 г.

2) *Коефициент на детска смъртност.* Детската смъртност за 2021 г. в България остава по-висока, отколкото в ЕС. Достигнатото равнище на детската смъртност 5.6 на 1000 (5.6‰) остава по-високо, отколкото в ЕС (3.3 на 1000). Тревожно много са починалите деца на възраст до една година – 326. За сравнение през 2001 г., коефициентът на детска смъртност е бил 14.4‰, а през 2020 г. – 5.1‰. Показателят за мъртворождаемост в България намалява и възлиза на 5.6‰), но е по-висок от средната стойност за ЕС (4.5‰).

3) *Майчината смъртност* (5.1 на 100 хил. за 2021 г.) намалява спрямо 2020 г. (6.8 на 100 хил.).

4) *Обща смъртност.* България продължава да е с висок коефициент на общата смъртност, който през 2021 г. е 21.7 на 1000 души, при 18.0 на 1000 за 2020 г. и среден показател за ЕС 11.6 на 1000. Тук вероятно голяма роля оказа и драстичното повишаване на смъртността вследствие на пандемията COVID-19. Смъртността сред мъжете (23.2‰) е по-висока в сравнение със смъртността сред жените (20.2‰). Продължават и силно изразените различия в смъртността сред градското и селското население. Коефициентът на смъртност е по-висок в селата (28.3‰) отколкото в градовете (19.2‰).

5) Показателят за *преждевременна смъртност* през 2021 г. (20.3%) намалява спрямо предходната 2020 г. (20.5%). В стойностите на този показател има съществени разлики при мъжете и жените. Починалите жени на възраст под 65 години са 13.9% от всички починали жени, а стойността на този показател при мъжете е 26.2%.

Според данните, публикувани в проекта за Национална здравна стратегия 2021-2030 г. (Министерство на здравеопазването, 2022), текущото състояние на функционирането на здравната система у нас се характеризира със следните показатели:

- общите разходи за здравеопазване представляват 8.1% от brutния вътрешен продукт при 9.8 % за ЕС. Директните плащания от потребителите (46.6 %) са близо три пъти по-високи от тези за ЕС (15.8 %);
- осигуреността с лекари (42.6 на 10 000 души), надвишава средните европейски показатели (ЕС – 35.1 на 10 000);
- осигуреността със специалисти по здравни грижи възлиза на 66.9 на 10 000 души;
- в сектора на първичната медицинска помощ се наблюдава неравномерно териториално покритие с практики на ОПЛ, особено в районите с влошена инфраструктура, труднодостъпни и отдалечени населени места. Осигуреността на гражданите с ОПЛ средно за страната през 2019 г. е един лекар на 1718 здравноосигурени лица, а през 2018 г. един лекар на 1690 здравноосигурени лица;
- осигуреността на населението с болнични легла през 2019 г. нараства на 77.7 на 10000 души, при запазена ниска осигуреност с легла за дългосрочна грижа (3.5 на 10000 души);
- честотата на хоспитализациите се увеличава на 34.58 на 100 души от населението през 2019 г.;
- над половината от общия болничен леглови фонд (59.1%) е концентриран в 7 области;
- броят на лицата с първично определена, трайно намалена работоспособност над 16-годишна възраст се увеличава, като от 53061 през 2018 г. достига 55494 души през 2019 г.

### 3. ДЕМОГРАФСКО СЪСТОЯНИЕ НА НАСЕЛЕНИЕТО

Основните демографски предизвикателства пред българското общество се изразяват в наличието на отрицателен естествен прираст, задълбочаване на териториалните диспропорции в броя на населението, задълбочаване на тенденциите за влошаване на възрастовата структура на населението, намаляване на раждаемостта и застаряване на населението.

По данни на Националния статистически институт (НСИ), към 31 декември 2022 година, общият брой на населението в страната ни е 6447710 души, като жените са малко над 3.348 милиона, а мъжете – малко над 3.099 милиона. Тенденциите за промяната в структурата и баланса на населението в България са регистрирани от данните за преброяването на населението от 2021 г. За 10-годишния период между последните две преброявания то е намаляло с над 850 хиляди души, или с 11.5%. Средно България намалява годишно с 55-60 000 души, но регистрираното намаление за десетгодишния период е още по-голямо, отколкото се очакваше.

Факторите, които оказват влияние върху броя на населението на страната, са естественото движение (раждания и умирения) и външната миграция. Намаляването на населението в резултат на отрицателния естествен прираст е 501 хиляди, или 59.3 % от общото намаление. Естественият прираст за всички години от периода между двете преброявания през 2011 и 2021 г. е отрицателен, като най-голямо е намалението на броя на населението през 2021 година (90317 души). Това вероятно се дължи на много високата смъртност през тази година в резултат на пандемията от COVID-19. Останалите 40.7% от намалението се дължат на външната миграция, или това е броят на лицата, напуснали страната през периода 2011-2021 година (344 хил. души), като това са предимно хора в трудоспособна възраст.

Най-значимата демографска тенденция в развитието на населението е процесът на застаряване. Продължават да се задълбочават и негативните тенденции в изменението на възрастовата структура на населението. Налице е продължаващ процес на демографско остаряване, който се изразява в увеличаване на абсолютния брой и относителния дял на населението на възраст 65 и повече навършени години (Коев, 2018).

Към 7 септември 2021 г. населението на 65 и повече навършени години е 1532667 души, или 23.5% от населението на страната. Спрямо предходното преброяване от 2011 г., населението в тази възрастова група се увеличава със 171270 или с 12.6%. През 2021 г. процентният дял на населението над 65 години е 23.5% от общото население, докато през 2011 г. е бил 18.5%. За отчетения период хората в трудоспособна възраст са близо милион по-малко: Във възрастовата група 15 – 64 години населението е 4 млн. и 69 хил., и е намаляло с 955 хил. души за тези 10 години.

Днес на всеки 100 души от независимите възрастни (групата 15-64 години), се падат по 60 лица в несамостоятелните възрасти – от 0-15 и над 65-годишна възраст. Децата са 917 хиляди. Само за сравнение – при преброяването от 1900 г., над 40% от населението у нас е било деца под 14 години, а през 2021 година, достигаме отрицателното ниво, те да са едва 14 % от населението.

Сериозен демографски проблем е и факта, че в България много бързо, за около 30 години, силно се промени териториалното разпределение на населението.

Забелязва се силна вътрешна миграция към големите градове. Това е свързано с редица икономически, социални и организационни причини. Би могло да се каже, че у нас вече има демографски пустини.

Към септември 2021 г., 4.7 млн. души живеят в градовете на България, а едва 1.738 млн. са останали в селата, като това са предимно възрастни хора.



Има 199 населени места, които съществуват на картата на страната, но в които няма население. Те са в областите Габрово, Велико Търново, Кюстендил, Кърджали, Смолян и др.

В обобщение може да се каже, че демографското развитие на България е най-голямото предизвикателство пред бъдещето на страната. Нужни са бързи и решителни мерки за решение и изход от тази криза на ръба на катастрофата.

#### **4. ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА ПРЕД ЗДРАВНАТА СИСТЕМА**

Здравната система на България е изправена пред редица предизвикателства, включително недофинансиране, недостиг на медицински персонал и остаряла инфраструктура.

От 2005 г. насам, разходите за здравеопазване на глава от населението в България са се удвоили. Въпреки това остават много по-ниски от разходите в ЕС, както в абсолютно изражение, така и като дял от brutния вътрешен продукт (БВП) (Коев, 2018). Публичното финансиране на здравната система представлява 61% от разходите за здравеопазване през 2019 г. Разходите за директни плащания от пациентите (38%), които се дължат основно на разходите за фармацевтични продукти за извънболнична помощ, са повече от 2.5 пъти по-високи от средните за ЕС. Публичните разходи за здравеопазване като дял от БВП са около 4 на сто, при средно 7 на сто за страните в ЕС (OECD and European Observatory on Health Systems and Policies, 2021).

Някои от негативните тенденции и проблеми в българското здравеопазване са:

- нарастване на публичните разходи за здравеопазване, без постигане на желаните медицински резултати и удовлетвореност от пациентите от ефекта от лечението;
- отсъствие на единна информационна система за проследяване и контрол върху дейностите и разходите;
- липса на обвързаност между растящите разходи в извънболничната помощ спрямо тенденциите за хоспитализация;
- небалансирана система на разходите в полза на тези за лекарства спрямо свързаните с превенция и профилактика;
- преките плащания от страна на пациентите са най-високите в ЕС, като са налице и нерегламентирани плащания;
- липса на взаимодействие между отговорностите на лекарите в извънболничната и болничната система;
- несвършена система на договаряне на цени и обеми на дейностите с представителите на съсловните организации;

- липса на обвързаност между механизмите на финансиране на медицинските дейности и критериите и стандартите за качеството и ефективността на лечение на пациентите;
- недоволство на населението от качеството на предоставяните услуги и високия и нерегламентиран размер на доплащанията;
- липса на обвързаност и синхрон в нормативните документи и в действията на институциите, ангажирани в сектора;
- неравномерна осигуреност с медицински специалисти на територията на страната, териториални дисбаланси в разпределението на ресурсите и медицинските специалисти;
- липса на съответствие между медицински стандарти, акредитация и разрешителни за дейност на лечебните заведения;
- сключване на договори между лечебните заведения и Националната здравноосигурителна каса (НЗОК) „на базата на исторически бюджет“, без контрол за изпълнение на критериите и изискванията от страна на заведението.

Или може да се обобщи, че въпреки постигнатите положителни резултати в последните десетина години, в Република България все още се наблюдават регресивни тенденции в общественото здраве. Системата на здравеопазването не работи достатъчно ефективно. Не е налична праволинейна здравна политика, която да осигури ново отношение към здравето на хората и което да мотивира и осигурява високо качество на живот.

Липсва ясна концепция за радикални промени в системата на здравеопазването, която да обединява усилията на държавата, всички заинтересовани страни и населението.

Необходима е реформа, която да основе източниците на финансиране в здравеопазването като мотивира направлението за изразходването им и аналитично да докаже, че не може да има неограниченост на свободния достъп до медицинска помощ, както и неограниченост на възнаграждението на лекарите (основано на представата за „свободна“ професия).

Европейската практика показва, че за да се преодолее съпротивата срещу реформите и промяната, да се организира нейната подкрепа е необходима широка предварителна подготовка на обществото. Необходима е и промяна в професионалното мнение, относно обективната необходимост от известни ограничения и от по-прецизно регулиране на цялостния процес на медицинската помощ.

## **5. ВЛИЯНИЕ НА РАЗЛИЧНИ ДЕТЕРМИНАНТИ НА ЗДРАВЕОПАЗВАНЕТО ВЪРХУ НАЦИОНАЛНАТА СИГУРНОСТ**

### *Значение на качеството в здравеопазването за сигурността*

Качеството на здравните услуги оказва значително влияние върху здравната сигурност. Здравната сигурност се отнася до въведените мерки и системи за защита на здравето на хората от заплахи като болести, епидемии, извънредни ситуации и други рискове за здравето.

Висококачествените здравни системи са по-добре оборудвани да откриват и реагират на заплахи за общественото здраве своевременно. Навременното откриване и реагиране са от решаващо значение за ограничаване и смекчаване на разпространението на инфекциозни заболявания, като по този начин се повишава здравната сигурност.

Качествените здравни услуги осигуряват ефективни стратегии за лечение и превенция. Когато доставчиците на здравни услуги следват базирани на доказателства насоки и най-добри практики, пациентите получават подходящи и навременни медицински интервенции. Ефективното лечение и превантивните мерки намаляват заболяемостта и смъртността, подобряват здравето на индивида и населението и допринасят за цялостната здравна сигурност.

Висококачествените здравни системи инвестират в изграждането на капацитет за реагиране на спешни случаи и заплахи за здравето. Това включва обучение на здравни специалисти, разработване на стабилна инфраструктура и създаване на ефективни вериги за доставка на медицински ресурси. Укрепването на капацитета на здравната система гарантира готовност и устойчивост за ефективно посрещане на предизвикателствата пред здравната сигурност.

Качествените здравни услуги насърчават сътрудничеството и координацията между различните заинтересовани страни, участващи в здравната сигурност. Това включва национални и местни здравни власти, доставчици на здравни услуги, обществени здравни агенции, организации за управление на извънредни ситуации и международни партньори. Координираните усилия и споделянето на информация подобряват готовността, реакцията и възстановяването по време на спешни здравни ситуации, повишавайки здравната сигурност.

Значението на управлението на качеството на предоставяните медицински услуги за повишаване на здравната сигурност може да се конспектира чрез следните констатации:

- качеството на медицинската помощ влияе върху резултатите или изхода от лечението;
- лошото качество може да доведе до увреждане на здравето;

- качеството на услугите влияе върху оптимизирането на разходите;
- качеството на медицинската помощ влияе върху ефективността и стойността на лечението;
- качеството влияе върху икономическата продуктивност – степента, в която е отчетена ползата от приложените медицински грижи при минимум усилие и ресурси и максимална обща полза.

В обобщение, качеството на здравеопазването пряко влияе върху здравната сигурност, като позволява ранно откриване и реагиране, осигурява ефективно лечение и превенция, насърчава доверие и увереност, изгражда капацитет, насърчава сътрудничество и координация, улеснява комуникацията на риска и повишава устойчивостта и адаптивността. Инвестирането в качествена здравна система е от съществено значение за опазването на общественото здраве и поддържането на стабилни мерки за здравна сигурност.

#### *Здравословният начин на живот като фундамент на националната сигурност*

Здравословният начин на живот, който включва редовни упражнения, балансирана диета и достатъчна почивка, насърчава физическото и психическото благосъстояние. Когато хората са физически годни и психически издръжливи, те са по-добре подготвени да служат в различни роли в националната сигурност, като например военен персонал, спешно реагиращи служители, служители на правоприлагащите органи и агенти на разузнаването. Цялостната им годност и устойчивост допринасят за тяхната ефективност, способности за вземане на решения и оперативна готовност.

Здравословният начин на живот може да има значително въздействие върху националната сигурност по още няколко начина.

Населението, което възприема здравословен начин на живот, обикновено се свързва с по-ниски разходи за здравеопазване и намалена тежест върху системата на здравеопазване.

Хроничните заболявания и здравословни състояния, като затлъстяване, диабет и сърдечносъдови заболявания, могат да бъдат предотвратени или смекчени чрез практики на здравословен живот. Чрез намаляване на разпространението на тези състояния, ресурсите могат да бъдат разпределени по-ефективно, за справяне с други неотложни проблеми на националната сигурност.

Правилното хранене, редовните упражнения и достатъчно сън са от решаващо значение за поддържане на оптимална мозъчна функция. Здравословният начин на живот насърчава по-добри когнитивни способности на индивида, включително подобрена памет, концентрация и умения за решаване на проблеми. Това е особено важно

за агенциите за национална сигурност, участващи в процесите на събиране, анализ и вземане на решения. Острите и фокусирани умове са по-добре подготвени да се справят със сложните предизвикателства, свързани със сигурността, и да правят информирани преценки.

Здравословният начин на живот засилва индивидуалната имунна система, което прави хората по-устойчиви на болести, включително на инфекциозни огнища. Населението със стабилна имунна система може по-добре да се защитава срещу разпространението на болести, потенциално намалявайки въздействието на пандемии и заплахите от биотероризъм върху националната сигурност.

Освен това здравословните практики, като добри хигиенни навици и редовните ваксинации, допринасят за цялостното обществено здраве и укрепват способността на нацията да реагира на спешни здравни ситуации.

Здравите хора са по-продуктивни и допринасят положително за икономиката. Като дават приоритет на здравето, хората са по-малко склонни да отсъстват поради заболяване, да претърпяват злополуки на работното място или да имат намалена производителност поради здравословни проблеми. Една по-здрава работна сила може да поддържа икономическата стабилност и да поддържа критични индустрии, необходими за националната сигурност.

В обобщение, здравословният начин на живот играе жизненоважна роля за повишаване на националната сигурност чрез насърчаване на физическата и психическа готовност, намаляване на тежестта на здравеопазването, подобряване на когнитивните способности, подобряване на устойчивостта срещу биологични заплахи, осигуряване на икономическа стабилност и насърчаване на социалното сближаване. Като признават важността на индивидуалното благосъстояние, българските правителства могат да създават политики и програми, които да дават приоритет на здравето и благосъстоянието като критични компоненти на стратегиите за национална сигурност.

#### *Нивото на здравна култура и националната сигурност*

Здравната култура има несъмнена проекция върху здравната и националната сигурност. Влиянието и въздействието ѝ върху националната сигурност може да бъде значително. Тя играе решаваща роля в предотвратяването, откриването и реагирането на пандемии и биологични заплахи. Населението със силна здравна култура е вероятно да приеме превантивни мерки, да се придържа към насоките за обществено здраве и да подкрепи правителствените интервенции по време на извънредни здравни ситуации. Това намалява разпространението на болести, свежда до минимум тежестта върху

системите на здравеопазване и защитава националната сигурност чрез поддържане на социална стабилност и икономическа продуктивност.

Здравото население е фундаментално за икономическата стабилност и растежа на нацията. Здравната култура, която обхваща поведение като редовни упражнения, здравословно хранене, промоция и превантивни грижи, може да доведе до по-ниски разходи за здравеопазване, повишена производителност и намалено отсъствие на работната сила. Чрез насърчаване на културата на уелнес<sup>1</sup>, страните могат да изградят по-силна и по-устойчива икономика, която е жизненоважна за националната сигурност.

Здравето и годността на военния персонал са критични за националната отбрана. Силната здравна култура във въоръжените сили гарантира, че военнослужещите са физически и психически подготвени за своите задължения. Помага за предотвратяване на наранявания, повишава оперативната ефективност и намалява риска от разпространение на болести във военните части. Стабилната здравна култура включва и мерки за справяне с проблемите на психичното здраве, които все повече се признават като важни фактори за военната готовност и националната сигурност.

Здравната култура на една нация също може да оформи нейното глобално влияние и мека сила. Държавите, които дават приоритет на общественото здраве и имат успешни здравни системи, стават модели за подражание за другите. Те печелят доверие, уважение и влияние на международната сцена. Това може да доведе до партньорства, сътрудничество и способност за проектиране на сила и лидерство в глобални здравни инициативи, което в крайна сметка допринася за интересите на националната сигурност.

В обобщение, здравната култура има многостранно влияние върху националната сигурност. Това засяга готовността за пандемия, икономическата стабилност, военната готовност и меката сила на страната. Чрез насърчаване на култура на здраве и приоритизиране на мерките за обществено здраве, нацията може да подобри цялостната си сигурност и благосъстояние.

#### *Организация на здравната система и националната сигурност*

Организационната промяна на здравната система може да има няколко последици за националната сигурност. Добре организираната система на здравеопазване е от решаващо значение за ефективното реагиране на извънредни ситуации в общественото здраве, като пандемии, заплахи от биотероризъм или природни бедствия. Промените в системата на здравеопазването могат да повлияят на

---

<sup>1</sup> Уелнес е синоним на физическо здраве, но понятието включва в себе си и психическо и духовно благополучие.

готовността и възможностите за реакция на страната, включително и на способността за откриване, диагностициране и ограничаване на инфекциозни заболявания. Адекватните ресурси, инфраструктура и координацията между доставчиците на здравни услуги са от жизненоважно значение за защитата на населението по време на такива извънредни ситуации.

Здравната система е важен компонент от икономиката на страната. Организационните промени, като реформи в политиката на здравеопазването или реструктуриране на моделите за предоставяне на здравни грижи, могат да имат икономически последици. Стабилността и достъпността на здравните услуги може да повлияе на общото благосъстояние на населението, производителността на работната сила и икономическия растеж. На свой ред стабилната икономика е жизненоважна за националната сигурност, тъй като поддържа разходите за отбрана, развитието на инфраструктурата и социалната стабилност.

Системата на здравеопазването играе решаваща роля в защитата на критичната инфраструктура, като болници, лаборатории и вериги за доставка на медицински продукти. Тези инфраструктури са от съществено значение за предоставяне на спешна медицинска помощ, провеждане на изследвания и производство на ваксини или лекарства. Организационните промени, които повишават устойчивостта, сигурността и капацитета на здравните заведения и веригите за доставки, могат да допринесат за националната сигурност, като гарантират наличието на жизненоважни ресурси по време на извънредни ситуации.

С нарастващата цифровизация на здравните системи киберсигурността се превръща в критичен аспект на националната сигурност. Промените в системата на здравеопазването, като приемането на електронни здравни досиета, телемедицината или взаимосвързаните медицински устройства, могат да доведат до появата на нови уязвимости. Защитата на чувствителните здравни данни, гарантирането на целостта на медицинските устройства и защитата срещу кибер заплахи са от съществено значение за националната сигурност, тъй като секторът на здравеопазването става все по-взаимосвързан и технологично напреднал.

Важно е да се отбележи, че въздействието на организационните промени на здравната система върху националната сигурност може да варира в зависимост от конкретния контекст и естеството на промените, които се прилагат от държавните органи.

От решаващо значение е политиките да вземат предвид потенциалните последици за сигурността, докато проектират и прилагат реформи в системата на здравеопазването.

### *Влияние на демографските фактори върху националната сигурност*

Здравно-демографското състояние на населението може да има значителни последици за националната сигурност. Здравият и демографският състав на населението на една нация пряко влияят върху размера на работната сила, производителността и капацитета да допринасят за икономиката.

Здравото и добре образовано население има по-голяма вероятност да бъде продуктивно и иновативно, което да стимулира икономическия растеж и стабилността.

Обратно, население, изправено пред широко разпространени здравни проблеми, застаряващо или с отрицателен прираст, може да натовари активно работещите и да доведе до намалена икономическа продуктивност. Всичко това засяга националната сигурност чрез ограничаване на наличните ресурси за отбрана и развитие.

Здравето на военния персонал е от решаващо значение за поддържането на силна и способна отбранителна сила. Население с висок процент на хронични заболявания, инфекциозни заболявания или проблеми с психичното здраве може да повлияе отрицателно на военната готовност. Адекватните медицински грижи и подкрепа са от съществено значение, за да поддържат войските годни за служба и да гарантират ефективността на въоръжените сили.

Силата и устойчивостта на здравната система на една нация играят жизненоважна роля за нейната способност да реагира на извънредни ситуации като пандемии и да посреща и други насочени към общественото здраве рискове.

Стабилната здравна система може ефективно да открива, ограничава и управлява огнищата, като предотвратява разпространението на болести, които потенциално биха могли да застрашат националната сигурност.

Неадекватната инфраструктура на здравеопазването може да доведе до отслабена реакция, което позволява на болестите да се разпространяват по-бързо.

Демографската структура, особено коефициентът на зависимост (съотношението на неработещите лица спрямо населението в трудоспособна възраст), може да повлияе на социалната стабилност. Високият коефициент на зависимост, причинен от застаряването на населението, може да натовари системите за социално подпомагане, да повлияе на пазарите на труда и потенциално да доведе до конфликти между поколенията.

Гарантирането на благосъстоянието на възрастното население става решаващо за поддържането на социална хармония и сигурност.



Здравните и демографските предизвикателства в един регион могат да доведат до миграционни потоци, както вътрешни, така и международни. Мащабните миграции, предизвикани от здравни кризи, политическата нестабилност или други социални причини, могат да създадат предизвикателства пред сигурността, включително конкуренция за ресурси, напрежение върху инфраструктурата и потенциално социално напрежение, както в изпращащите, така и в приемащите региони.

Здравото население обикновено е по-устойчиво на биологични заплахи, като пандемии и биотероризъм. Строгите мерки за обществено здраве, включително програми за ваксиниране, наблюдение на заболяванията и способности за реагиране при извънредни ситуации, са от решаващо значение за смекчаване на потенциални здравни кризи, които биха могли да подкопаят националната сигурност.

Здравето на населението и демографията също играят роля за въздействието върху околната среда.

Нездравото население може косвено да допринесе за повишаване на замърсяването и изчерпване на ресурсите, като това засяга екологичната стабилност на страната и е предпоставка за бъдещи конфликти, поради оскъдните ресурси.

Националната сигурност включва дългосрочно планиране и стабилност. Разбирането на здравните и демографските тенденции е от съществено значение за вземането на информирани решения относно разпределението на ресурсите, социалните политики и стратегиите за сигурност.

В обобщение, здравно-демографското състояние на населението е понятие с широк обхват и въздействие върху различни аспекти на националната сигурност.

Здравото, образовано и добре подкрепено население може да допринесе за стабилността, производителността и устойчивостта на нацията, да засили нейната позиция на сигурност, както и способността ѝ да реагира на вътрешни и външни предизвикателства. От друга страна, здравните кризи и демографските дисбаланси могат да представляват значителни заплахи за сигурността и благосъстоянието на една страна. Следователно, решаването на проблемите на общественото здраве и насърчаването на балансирана демографска структура, са основни компоненти на всяка цялостна стратегия за национална сигурност.

## **ЗАКЛЮЧЕНИЕ**

В заключение може да се каже, че сигурността на хората, на обществото, на обкръжаващата ги материална и природна среда, са

актуален проблем и основна задача, които са залежали и в Националната концепция за национална сигурност.

Здравето и благосъстоянието на населението се постига най-добре, ако правителството и цялото общество работят активно, за да отговорят на нуждите на нацията, като подкрепят и подобряват социалните и индивидуалните фактори на здравето.

Необходимо е да се гарантира сигурност във всички сфери, системи и състояния на взаимодействието на хората, като здравната и социалната системи играят една от водещите роли за реализацията на общата национална сигурност.

Здравната политика може да има значително въздействие върху националната сигурност, тъй като благосъстоянието на една нация е тясно преплетено с нейната цялостна сигурност и стабилност.

В момента България се нуждае от съществена структурна и качествена реформа на здравната система. Това изисква широка политическа подкрепа и постигане на консенсус със здравните професионални организации, с пациентските организации и в цялото общество.

Изграждането и въвеждането на нови силни здравни политики ще има широкообхватни последици за националната сигурност, тъй като те пряко ще влияят върху икономическата стабилност, социалното сближаване, дипломатическите отношения и цялостната устойчивост на нацията. Цялостната и добре изпълнявана здравна реформа може да допринесе за по-сигурна и по-стабилна нация.

#### ЛИТЕРАТУРА:

- Коев, К. (2018). *Здравеопазване и национална сигурност*. София: Академично издателство „За буквите – О писменехъ”.
- Министерство на здравеопазването. (2022). *Проект на Националната здравна стратегия 2030*.  
[https://www.mh.government.bg/media/filer\\_public/2022/07/26/proekt\\_nzs\\_2030\\_.pdf](https://www.mh.government.bg/media/filer_public/2022/07/26/proekt_nzs_2030_.pdf)
- OECD and European Observatory on Health Systems and Policies. (2021, December 13). *Bulgaria: Country Health Profile 2021*. OECD iLibrary. <https://doi.org/10.1787/c1a721b0-en>
- Wenham, C., Katz, R., Birungi, C., Boden, L., Eccleston-Turner, M., Gostin, L., Guinto, R., Hellowell, M., Onarheim, K. H., Hutton, J., Kapilashrami, A., Mendenhall, E., Phelan, A., Tichenor, M., & Sridhar, D. (2019). Global health security and universal health coverage: from a marriage of convenience to a strategic, effective partnership. *BMJ global health*, 4(1), e001145. <https://doi.org/10.1136/bmjgh-2018-001145>